

O ARMATĂ, DOUĂ SISTEME. JUSTIȚIA MILITARĂ ÎN TRANSILVANIA, ÎN A DOUA CAMPANIE A RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE 1918-1920

ONE ARMY, TWO SYSTEMS. MILITARY JUSTICE IN TRANSYLVANIA, DURING THE SECOND CAMPAIGN OF THE WAR OF REUNIFICATION 1918-1920

Col. (r) prof.univ.dr. Ion GIURCĂ*
Col.drd. Liviu CORCIU**

În plină campanie de eliberare a Transilvaniei, Consiliul Dirigent din Sibiu a hotărât să sprijine efortul armatei române și a dispus înființarea unui Comandament General Teritorial, cu misiunea de a începe recrutarea în Ardeal, în Banat și în ținuturile românești din Ungaria, pentru constituirea unor unități de voluntari. Mai târziu, din rândul acestora, au fost înființate Corpurile 6 și 7 armată, recrutate exclusiv dintre ardeleni, indiferent de naționalitate. În baza Decretului I al Consiliului Dirigent, legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale emise înainte de 18 octombrie 1918, data proclamării independenței Transilvaniei față de Budapesta, au rămas provizoriu în vigoare. În acest context, militarii diviziilor ardelenene erau supuși jurisdicției militare, în baza Codului penal militar austro-ungar din 1855, în timp ce militarii armatei române care acționau sub comanda Comandamentului Trupelor din Transilvania se aflau sub jurisdicția legilor românești, implicit a Codului de justiție militară.

In the middle of the campaign for Transylvania's liberation, the Governing Council of Sibiu had decided to support the efforts of the Romanian army and ordered the establishment of a Territorial General Commandment meant to begin recruitment in Transylvania, Banat and the Romanian provinces in Hungary, in order to constitute an unit of volunteers. Ulteriorly, out of their ranks, 6th and 7th Army Corps have been established, recruited exclusively from Transylvanians regardless of their nationality. Under Decree I passed by the Governing Council of Sibiu, laws, ordinances, regulations and legal statutes issued prior to December 18th 1918, when Transylvania was proclaimed independent of Budapest, were temporarily in force. Within this context, militaries of Transylvanian divisions were subject to military jurisdiction under Austro-Hungarian Military Criminal Code of 1855, whereas Romanian militaries who were under the command of Transylvanian Commandment of Troops were subject to the jurisdiction of Romanian laws, implicitly to the Code of military justice.

Cuvinte-cheie: justiție militară; disciplină; insubordonare; curte marțială; campanie.

Keywords: military justice; discipline; disobedience; court martial; campaign.

Subiectul abordat în lucrarea de față nu este specific numai organismului militar, ci întregii legislații din teritoriile românești, unite ca urmare a deciziilor de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia. La momentul realizării Marii Uniri, în Vechiul Regat, erau în vigoare Codul penal și cel de procedură penală din 1864, în Transilvania, Codul Penal maghiar din 1878 și Codul de procedură penală din 1896, în Basarabia, Codul penal rusesc din

1903 și Codul de procedură penală din 1864, iar în Bucovina, Codul penal austriac din 1852 și Codul procesual din 1873¹.

Vom încerca să prezentăm în continuare, așa după cum am descoperit în documentarea noastră, legăturile dintre neconcordanțele legislative din Vechiul Regat și teritoriile unite, lipsa de încadrare cu personal specializat a curților marțiale și starea disciplinară a unora dintre unitățile de voluntari din compunerea diviziilor ardelenene, în campania pentru apărarea Marii Uniri.

În conformitate cu prevederile armistițiului, semnat la Belgrad, la 31 octombrie/13 noiembrie 1918, pe cursul Mureșului fusese stabilită o linie de demarcație care parcurgea o linie sinuoasă, de

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

e-mail: ion_giurca@yahoo.fr

**Arhivele Militare Naționale Române

e-mail: liviu.corciu@yahoo.com

la Munții Rodnei, în nord, trecând prin Bistrița, Târgu-Mureș, Alba Iulia, Deva, pe la sud de Arad, și mai departe spre vest, spre Szeged și Pecs, linie care trasa limitele până la care armata română putea avansa în Transilvania.

Cele dintâi acțiuni militare în Transilvania au fost desfășurate de subunități din compunerea Comandamentului Corpului de grăniceri, începând cu data de 29 octombrie/11 noiembrie 1918, cu misiunea de a asigura concentrarea², la vest de Munții Carpați, a forțelor principale, formate din Divizia 7 infanterie și Divizia 1 vânători.

Primele elemente de valoare a unui regiment de infanterie întărit din Divizia 1 vânători, comandată de generalul Aristide Lecca, respectiv, din Divizia 7 infanterie, comandată de generalul Traian Moșoiu, ardelean de origine, au trecut Carpații în zilele de 10-23 noiembrie și 11-24 noiembrie 1918, cu misiunea de a constitui un aliniament operativ de acoperire pe cursul Mureșului, și s-au concentrat³ spre izvoarele Mureșului, în zona Toplița–Ditrău–Gheorghieni, respectiv, izvoarele Oltului, în zona Sândominic–Dănești–Miercurea-Ciuc.

Fără a întâmpina o rezistență serioasă, la 17-30 noiembrie 1918 elemente înaintate ale Diviziei 7 infanterie au intrat în Reghin, iar două zile mai târziu, în Târgu-Mureș; la 17-30 noiembrie 1918 Regimentul 1 vânători a ocupat Miercurea-Ciuc, iar în aceeași zi, Regimentul 6 vânători a ocupat Brașovul.

Ulterior, ca urmare a încălcării de către unguri a prevederilor Convenției de armistițiu de la Belgrad, la 29 noiembrie/12 decembrie 1918 Marele Cartier General român a solicitat⁴ Comandamentului Armatei de Dunăre acordul Puterilor Aliate, de a depăși linia de demarcație, stabilită pe cursul Mureșului, atât pentru a răspunde apelului Consiliului Dirigent, care solicitase o intervenție imediată, cât și pentru a contracara reorganizarea și concentrarea forțelor ungare la adăpostul liniei de demarcație, și pentru a împiedica astfel răspândirea și propagarea ideilor anarhiste.

În acest context, Marele Cartier General a transmis Comandamentului Trupelor din Transilvania, constituit la 11/24 decembrie 1918, ordinul de a ocupa toate ținuturile românești care au făcut parte din fosta monarhie austro-ungară, cu excepția Banatului, ocupat de către trupele franceze și sârbe, pentru a asigura ordinea, viața

și avutul locuitorilor. În data de 11/24 decembrie 1918, ostașii Diviziei 7 infanterie intrau în Cluj, iar la Sibiu, generalul Traian Moșoiu era primit ca un erou.

Pe lângă toate comandamentele de divizii remobilizate și înființate, avea să se înființeze, începând din luna ianuarie 1919, curți marțiale, pentru a se sancționa toate încălcările prevederilor legilor și regulamentelor militare.

Gărzile naționale

Unitățile armatei române recrutate în Transilvania, cunoscute sub denumirea de *divizii ardeleni*, au fost precedate de gărzile naționale, a căror înființare a început⁵ încă din 18-31 octombrie 1918 și a continuat în cursul lunilor noiembrie și decembrie. La nivel rural, gărzile erau structurate pe principiul teritorial, în fiecare comună cu majoritate românească înființându-se o gardă națională, cu cerința expresă ca efectivele să nu depășească 5% din populația comunei.

Gărzile nu aveau uniforme speciale, ci foloseau fie vechea uniformă a armatei austro-ungare, fie haine civile, având însă obligația de a purta o brasardă tricoloră la brațul stâng, pe care era scris „Garda națională română”.

Eficiența acestor structuri, care ajunseseră, către sfârșitul lunii noiembrie 1918, la un efectiv de aproximativ 8.000-10.000 de oameni, a fost dovedită în apărarea libertății de mișcare a delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, când au eliberat, prin forța armelor, nodurile de cale ferată de la Cucurdea, Teiuș, Podul Mureș și Coșlar, care fuseseră ocupate de trupe secuiești. În același timp, peste 3.000 de membri ai Gărzilor naționale au asigurat ordinea și siguranța delegaților în Alba Iulia⁶.

Astfel, după ce avântul generat de sentimentul național s-a mai temperat, printr-o hotărâre⁷ a Resortului Apărării și Siguranței Publice din cadrul Consiliului Dirigent din 9/22 decembrie 1918, s-a trecut la desființarea treptată a gărzilor naționale românești în teritoriile eliberate, care deveniseră *un pericol*, după cum era consemnat într-un raport⁸ al Comandamentului Trupelor din Transilvania, deși fuseseră de mare folos la început, în entuziasmul revoluției.

Gărzile naționale au fost înlocuite cu trupe specializate de jandarmi și poliție, deși constituirea acestora a fost un proces de durată. De altfel, teritoriul

necombatanți, compunerea organică a corpurilor de trupă, armamentul, muniția și echipamentul care trebuiau distribuite etc.¹⁶

Comandant al Diviziei 16 infanterie a fost numit Alexandru Hanzu, fost colonel în armata austriacă, originar din Săliște, jud. Sibiu, care a primit gradul de general al Armatei Române, la data de 11 aprilie 1919.

La Divizia 18 a fost numit comandant Dănilă Papp, fost colonel în Marele Stat Major austriac, profesor la Academia Militară din Viena și remarcabil comandant pe frontul rusesc¹⁷, originar din jud. Bihor, avansat, la rândul său, la gradul de general al Armatei Române, la data de 11 aprilie 1919.

Justiția militară în cele două divizii, conform art. 9 din „Decizia nr. 40”, urma a se administra, conform Codului de justiție militară românesc, de către instanțele de justiție militară, organizate după modelul celor din armata română, dar cu aplicarea unor măsuri impuse de perioada de tranziție.

Pentru a se pune în practică prevederile celor două norme prezentate mai sus, la 1 martie 1919 a luat ființă, la Sibiu, Serviciul Organizare a corpurilor 6 și 7 armată (SO 6-7, s.n.) sub conducerea generalului Ioan Boeriu, subordonat direct Ministerului de Război, cu misiunea de a coordona activitățile de mobilizare, echipare și instruire ale diviziilor ardelene, dar care viza și organizarea militară unitară a Ardealului, Banatului și Maramureșului¹⁸.

Până la 27 martie 1919, mobilizarea unităților diviziilor 16 și 18 infanterie a fost încheiată în linii mari, efectivele lor cuprinzând, pe lângă voluntari sosiți în anul 1917 și pregătiți în Moldova, și numeroși militari din fosta armată austro-ungară, demobilizați, în urma armistițiului de la Villa Giusti.

Structura acestor divizii era aproape identică cu cea a diviziilor de infanterie existente în organica armatei române, având în compunere regimente de infanterie, de artilerie, batalioane de vânători și de pionieri, precum și câte un spital de campanie.

Dislocarea în garnizoanele de pace ale unităților Diviziei 16 infanterie era următoarea: Regimentul 81 infanterie la Dej, Regimentul 82 infanterie la Târgu-Mureș, Regimentul 83 infanterie la Cluj, Regimentul 84 infanterie la Bistrița. Acestea li se mai adăugau unități de artilerie și un batalion de vânători, în total 10.590 de oameni¹⁹.

Divizia 18 infanterie avea dislocat Regimentul 89 infanterie la Brașov, Regimentul 90 infanterie la Sibiu, Regimentul 91 infanterie la Alba Iulia, Regimentul 92 infanterie la Orăștie, la care se mai adăugau unități de artilerie, un batalion de pionieri și un batalion de vânători, în total 11.210 de oameni²⁰.

Ca urmare a evoluției îngrijorătoare a situației pe frontul din Transilvania, în contextul în care, la 25 martie 1919, noul guvern de la Budapesta declarase război tuturor vecinilor, Marele Cartier General a ordonat S.O.6-7 să mobilizeze cele două divizii, cu începere de la 1 aprilie 1919, urmând ca, într-un interval de 10 zile, acestea să fie puse la dispoziția comandamentelor operative²¹.

Astfel, la 1 aprilie 1919, Diviziile 16 și 18 infanterie au ieșit din subordonarea S.O.6-7, fiind direct subordonate operativ și administrativ Comandamentului Trupelor din Transilvania, respectiv, Marelui Cartier General, urmând să primească misiuni și să desfășoare acțiuni militare, alături de unitățile din Vechiul Regat²².

O armată, două sisteme de justiție militară

Diviziile 16 și 18 infanterie au plecat în zona de operații, având în structură ofițeri de justiție militară pentru aplicarea legilor conform prevederilor „Decretului-Lege nr. 345”, din 25 ianuarie/7 februarie 1919, mai precis conform regulamentelor și legilor românești cu caracter militar, în momentul în care unitățile subordonate Comandamentului Trupelor din Transilvania se aflau pe aliniamentul Munților Apuseni. O curte marțială²³ fusese creată și pe lângă S.O. 6-7, dar care funcționa după legile ungurești²⁴, iar de activitatea acesteia din urmă generalul Gheorghe Mărdărescu, comandantul Comandamentului Trupelor din Transilvania, nu era foarte mulțumit, de fapt chiar a solicitat încadrarea acesteia numai cu ofițeri din regat cu experiență juridică, „căci așa cum merg lucrurile la acel serviciu, lasă excesiv de mult de dorit”²⁵.

Situația era cunoscută, întrucât încă din 5 februarie 1919, în calitatea sa de atunci, de comandant al *Comandamentului general teritorial*, subordonat Consiliului Dirigent, generalul Ioan Boeriu se adresase Ministerului de Război prin raportul cu nr. 44, din 18 februarie 1919, și semnalase acest fapt și Consiliului Dirigent²⁶. Practic, în baza „Decretului I” al Consiliului Dirigent Român,

intitulat „Decret despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor”, legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale, emise înainte de 18/31 octombrie 1918, data proclamării independenței Transilvaniei față de Budapesta, rămăseseră provizoriu în vigoare, „în interesul ordinii publice și pentru a asigura continuitatea de drept”²⁷.

Astfel, conform celor consemnate în raport, militarii diviziilor ardelene în curs de constituire erau supuși jurisdicției militare, în baza Codului penal militar austro-ungar, promulgat la 15 ianuarie 1855. La prevederile acestuia, se mai adăugau articolul de lege ungar XXI ex. 1890, referitor la pedepsirea nesupunerii față de ordinul de chemare sub drapel și a *seducerii* la o astfel de infracțiune, articolul de lege ungar XXX ex. 1912, privind dispozițiile penale ale legii asupra puterii armate și ale altor legi privitoare la împlinirea îndatoririi serviciului militar, precum și articolul de lege ungar XXXII ex. 1912, cu privire la procedura penală militară.

Raportul nu a determinat nicio schimbare în atitudinea Consiliului Dirigent, care, în mod consecvent, a emis la 21 februarie 1919 „Ordinul despre justiția militară nr. 30301”, prin care reglementa modul în care urma să se administreze justiția militară în întreg teritoriul „alipit” Vechiului Regat (Ardeal, Banat și ținuturile românești din Ungaria, s.n.)²⁸, supus, din punctul de vedere al administrării militare, Serviciului Organizare 6, 7.

Astfel, la Sibiu urma a se forma un tribunal militar, având jurisdicție asupra tuturor militarilor supuși S.O. 6, 7, precum și asupra persoanelor civile care, în baza legilor existente, erau justițiabile din partea forurilor judecătorești militare.

Ordinul mai preciza faptul că, dată fiind starea de mobilizare, tribunalul urma procedura de campanie, în baza capitolului XXVII al procedurii penale militare din legea ungară, atribuțiile procesuale ale eșalonului superior avându-le comandantul S.O. 6, 7.

De asemenea, ordinul stabilea o filială la Cluj a tribunalului militar din Sibiu, cu competență în soluționarea cauzelor care priveau trupele din comitatele Cluj, Mureș și Solnoc-Dăbâca²⁹, și înființa câte un arest militar în garnizoanele Cluj și Sibiu.

Subliniem că, în conformitate cu art. 59 din Codul penal militar al fostei armate austro-ungare³⁰,

arestul la închisoarea de garnizoană se aplica trupei, până la gradul de sergent, militarilor cărora li se aplicase pedeapsa accesorie a degradării militare, soțiilor și copiilor tuturor celor menționați anterior, precum și persoanelor civile, pentru fapte aflate în competența justiției militare.

Durata minimă a arestului era de 24 de ore, iar durata maximă de 6 luni, existând și situații speciale când se putea depăși acest termen. De asemenea, conform art. 77 din același Cod penal militar, pedepsei cu arestul i se puteau adăuga, concomitent, mai multe „agravări”, precum *postul*, în care cel pedepsit era hrănit mai multe zile numai cu pâine și apă, *așternutul vârtos*, nu mai mult de două ori pe săptămână, *închiderea într-o celulă întunecoasă*, nu mai mult de 14 zile continuu, *munca în cazarmă sau în tabără* etc.

Revenind la modul de aplicare a justiției militare în campania din Transilvania, mai precis la existența simultană și specifică fiecărei entități legiuitoare, în baza legislației aplicabile pe teritoriul său, atât din Transilvania, cât și din Vechiul Regat, a propriului cadru de reglementare în domeniu, generalul Ioan Boeriu a inițiat un nou demers. De această dată, odată cu apariția „Decretului-Lege nr.345”, din 25 ianuarie/7 februarie 1919, și a emiterii de către Ministerul de Război a „Deciziei nr. 40”, din 20 ianuarie/2 februarie 1919, pe care le-am prezentat mai sus, acesta s-a adresat Consiliului Dirigent, prin „Raportul nr. 11442”, din 21 aprilie 1919, informând Resortul de Justiție din compunerea acestuia că există neconcordanțe cu privire la administrarea justiției militare la trupele și formațiunile armatei române întregite³¹, între prevederile „Decretului I”, din 24 ianuarie/6 februarie 1918, și prevederile „Decretului-Lege nr. 345”, respectiv, ale „Deciziei nr. 40”.

Generalul Ioan Boeriu a informat Consiliul Dirigent cu privire la cadrul legal aplicabil în ceea ce privește justiția militară, confirmând acordul prealabil al Marelui Cartier General, comunicat șefului de stat major al *Comandamentului general teritorial*, de la acea vreme, colonelul Dănilă Papp, ca diviziile ardelene, în starea lor operațională inițială, să-și poată constitui curți marțiale proprii.

Explicând Consiliului Dirigent posibilitatea ca diviziile ardelene, acționând împreună cu diviziile din Vechiul Regat, *după cum le cer interesele operative*, să subordoneze unele dintre aceste unități și viceversa, generalul Ioan Boeriu întreba

dacă „este bine și eficace ca la Diviziile ardelene în zona de operații justiția penală să se deie după alte legi ca și la diviziile din vechiul regat?”³².

Din explicațiile acestuia, reieșea incompatibilitatea cadrului legislativ, în ceea ce privește administrarea justiției militare atât sub aspectul competenței, cât și al procedurii penale. Justiția penală în procedura de campanie, conform articolului XXXII din legea austro-ungară, era în competența comandantului de divizie sau de corp de armată, prin ofițerii de justiție care îi erau desemnați, situație în care soldații din Vechiul Regat, ajunși în cursul operațiunilor sub ordinea comandantului unei divizii ardelene, ar fi trebuit judecați după legile fostei armate austro-ungare, ceea ce ar fi reprezentat o încălcare a principiilor Constituției din România.

Nici din punctul de vedere al procedurii penale, lucrurile nu stăteau diferit, având în vedere cel puțin doi factori. Cel dintâi, procedura penală militară a armatei austro-ungare nu avea nicio cale de atac, pe când în procedura Codului de justiție militară românesc exista calea recursului la Consiliul permanent de revizie. Argumentul era veridic, de vreme ce dispozițiile „Înaltului Decret Regal nr. 2930”, din 16/29 septembrie 1916, respectiv ale „Înaltului Decret Regal nr. 7”, din 7/20 ianuarie 1917, prin care dreptul la recurs fusese *suspendat*, respectiv, *ridicat*, fuseseră abrogate prin Legea nr. 2254, din 28 august 1918³³.

Cel de-al doilea factor ținea de procedura în sine, mai precis de faptul că, în situația în care comandantul competent ar fi înaintat o sentință, considerată de acesta ca fiind ilegală, eșalonului superior spre a fi casată, conform procedurii penale militare a fostei armate austro-ungare, această atribuție procesuală ar fi revenit comandantului Comandamentului Trupelor din Transilvania, pus astfel în situația de a aplica o lege străină, aspect interzis de aceeași Constituție.

„Propun deci, încheia raportul său generalul Ioan Boeriu, decretarea ca justiția militară la diviziile și unitățile unitare ardelene aflătoare în zona de operație, (...) justiția militară penală să se deie conform legilor din regat, iar la celelalte trupe ardelene, respectiv trupele aflătoare în afară de zona de operație, precum și față de persoanele civile supuse jurisdicțiunii militare din acest teritoriu, să se aplice legile decretate de consiliul dirigent”³⁴.

Deși Consiliul Dirigent lăsase în textul „Decretului I” posibilitatea unor derogări, explicând că legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale emise înainte de 18 octombrie 1918 rămâneau în vigoare provizoriu, „cu excepțiile cuprinse în prezentul decret, și în alte decrete ce se vor da”, nu au survenit modificări de substanță și nici nu au fost notificate excepții în ceea ce privește administrarea justiției militare. Colegiul Dirigent a perseverat în menținerea unei jurisdicții și proceduri proprii asupra diviziilor ardelene, deși oportunități de armonizare legislativă par totuși să fi existat.

Concret, un alt proiect care a fost inițiat de generalul Ioan Boeriu, prin care solicita modificarea limitelor de valori la infracțiunile „provenite din râvna de câștig”³⁵, motivând că fuseseră stabilite în anul 1895, la promulgarea Codului penal militar austro-ungar și că nu mai corespundeau referințelor economice și sociale din anul 1919, a fost adoptat de Consiliul Dirigent prin „Decretul nr. XIII”, din 20 mai 1919, intitulat „Decret despre modificarea unor dispoziții ale codului penal militar austro-ungar, sancționat în 15 ianuarie 1855, și ale procedurii penale militare aplicabile la armate teritorială română din Transilvania, Banat și Ținuturile românești din Ungaria”³⁶. Singura modificare adusă administrării justiției militare, prin intermediul acestui nou decret, a fost ca sentințele emise de către curțile marțiale ale diviziilor ardelene să nu se mai pronunțe „în numele împăratului”, ci „în numele legii”.

Starea disciplinară în diviziile ardelene

Incertitudinea legislativă și procedurală pentru diviziile ardelene s-a repercutat și în starea disciplinară a unora dintre unitățile nou înființate, mai ales că ideile revoluției bolșevice bulversau nu numai Ungaria, dar și întreg continentul european și, în mod firesc, atinseseră și soldații de origine română din fosta armată austro-ungară.

Starea morală, materială și disciplinară a trupelor ardelene, dislocate în garnizoanele din zona interioară, a fost zugrăvită într-un raport al generalului Ioan Boeriu, adresat Comandamentului Trupelor din Transilvania, referitor la un incident în care soldați din Regimentul 81 infanterie maltrataseră câțiva jandarmi: „(...) Majoritatea acestor elemente sunt soldați reîntorși din captivitatea rusească, care au trecut și prin revoluția

maghiară fiind infiltrați de porniri dușmănoase puterii statului. Dispoziția lor pentru răzvrătire este nutrită și prin împrejurările deplorabile în care se află soldații din această garnizoană (garnizoana Dej, s.n.) majoritatea sunt desbrăcați, desculți și fără așternut de noapte (...)³⁷.

Starea de spirit nu era cu mult diferită nici la trupele diviziilor 16 și 18 infanterie, dislocate în zona de operații. Printr-o telegramă adresată Comandamentului Trupelor din Transilvania, generalul Traian Moșoiu informa, la 23 aprilie 1919, că trupele ardelenne din unele unități ale diviziilor 16 și 18 infanterie manifestă lipsă de disciplină, fără ca ofițerii acestor unități „să poată avea forța morală și materială a-i împiedica”³⁸.

Pentru a înlătura acest rău, care, în opinia sa, reprezenta „germenul dezordinei”, generalul Traian Moșoiu propunea ca, la fiecare divizie, să se atașeze câte un detașament de jandarmi din țară, sub conducerea a cel puțin 3-4 ofițeri de jandarmi energici, care să poată reprima imediat orice abuz.

În aceeași zi, tot printr-o telegramă, a fost comunicată și rezoluția generalului Gheorghe Mărdărescu: „Se va da ordin să raporteze imediat de măsuri ce s-au luat. Fac răspunzători direct pe comandanții de divizii de alunecarea pe această pantă. Curțile marțiale și ele trebuie să funcționeze și să reprime cu toată rigoarea aceste acte de sălbăticie”³⁹.

Ca urmare, comandanții celor două divizii, prin „Ordinul nr. 5090”, din 25 aprilie 1919, au fost atenționați⁴⁰, precizându-li-se că trupele din subordine lasă foarte mult de dorit din punctul de vedere al ordinii și disciplinei, și că aceste manifestări aduc o gravă atingere prestigiului și demnității armatei române.

De altfel, diviziile 16 și 18 infanterie fuseseră puse, încă de la 1 aprilie 1919, la dispoziția Comandamentului Trupelor din Transilvania și pleaseră deja în zona de operații, după cum se consemna în raport, fiind încadrate cu ofițeri de justiție, *pentru aplicarea justiției, conform legilor sus-numite* (legile aplicate în fosta armată austro-ungară, s.n.).

Reacția generalului Dănilă Papp la acuzațiile aduse subordonaților săi nu a întârziat, astfel încât, la data de 28 aprilie 1919, acesta raporta situația generalului Gheorghe Mărdărescu⁴¹. Deși accepta că, în unele unități, unii dintre soldați săvârșiseră acte de indisciplină care erau în curs de instrumentare,

în opinia comandantului Diviziei 18 infanterie, situația trupelor sale se înscria în comportamentul general al societății transilvănene a acelor vremuri. Aceasta traversa un vid de autoritate nu numai în administrație, ci în majoritatea sectoarelor vieții sociale, atât ca urmare a proclamării independenței față de Budapesta, cât și din cauza revoluției bolșevice, în plină desfășurare pe teritoriul maghiar.

Cât privește disciplina trupelor, deși se încercase mobilizarea lor graduală, avându-se în vedere *disciplinarea* acestora încă de la sosirea în unități, scria generalul Dănilă Papp, evenimentele operative au accelerat procesul. Prezentarea zilnică în unități a aproximativ 200-400 de recruți, dublată de lipsa ofițerilor, *nu mai mulți de 20 la un regiment*, dintre care mulți nu cunoșteau încă limba română, lipsa subofițerilor și nevoia de timp *pentru a lua oamenii în mână* au contribuit în egală măsură la situația în speță.

O altă cauză, susținea generalul Dănilă Papp, a fost solicitarea Comandamentului Trupelor din Transilvania, de implicare a peste 5.000 de oameni în misiuni de pază a căilor ferate, cu ocazia grevei din 15 martie 1919, misiune care a făcut ca instrucția să treacă într-un plan secundar. Acest aspect s-a reflectat și în starea de disciplină: „O disciplinare sistematică, care după starea morală a oamenilor ar fi fost necesară, nu s-au putut face și regimentele or pornit neînchegate la front. Cei care sunt vinovați vor primi întotdeauna pedeapsa meritată”⁴².

Cu toate aceste asigurări, la începutul lunii iulie 1919, deși aflată în dispozitiv pe râul Tisa, în apropiere de Szolnok, Divizia 18 infanterie încă nu avea un comisar regal, deși Comandamentul Trupelor din Transilvania telegrafiasse Mareului Cartier General în vederea trimiterii unuia „sau cel puțin a unui substitut de comisar regal”, după cum suna solicitarea, „întrucât în prezent această curte nu poate funcționa, deoarece actualul comisar regal nu cunoaște legile” (românești, s.n.)⁴³.

În lipsa unui ordin explicit, această telegramă ar putea fi considerată cea dintâi dovadă a faptului că Marele Cartier General nu acceptase o administrare duală a justiției militare ori, cel puțin, nu acceptase pentru diviziile 16 și 18, pe care le subordona prin Comandamentul Trupelor din Transilvania, și care fuseseră implicate, până la acel moment, în acțiuni militare, alături de trupele din Vechiul Regat.

Administrarea justiției militare la Divizia 18 infanterie pare să fi constituit totuși o problemă,

de vreme ce, la 14 iulie 1919, Comandamentul Trupelor din Transilvania a telegrafiat din nou Marelui Cartier General, pentru a semnala faptul că, deși fuseseră transmise trei solicitări de încadrare a unui substitut de comisar regal la parchetul curții marțiale a Diviziei 18 infanterie, demersul rămăsese fără rezultat. Acest nou demers fusese inițiat ca urmare a unei noi solicitări din partea generalului Dănilă Papp, care informase Comandamentul Trupelor din Transilvania, avertizând că, „prin nefuncționarea justiției militare, disciplina este serios periclitată”⁴⁴.

Convins, la rândul său, de caracterul urgent și de justetea argumentelor prezentate, generalul Gheorghe Mărdărescu accentua, adresându-se Marelui Cartier General, necesitatea repartizării a câte unui substitut de comisar regal la parchetele curților marțiale ale diviziilor 16 și 18, care să îndrume lucrările, în caz contrar acestea neputând funcționa.

Totuși, curtea marțială a Diviziei 16 infanterie funcționa, sau cel puțin așa reiese din „Raportul nr. 710”, din 26 iunie 1919, al generalului Gheorghe Mărdărescu, prin care acesta informa Marele Cartier General despre executarea sentințelor de condamnare la moarte a trei militari, sergenții Gondosch Mihail și Boschzer Mihail, respectiv, soldatul Friss Nistor. Aceștia fuseseră judecați la data de 14 iunie 1919 de curtea marțială a Diviziei 16, găsiți vinovați, pentru că „au agitat spiritele camarazilor, îndemnându-i a nu se mai supune legilor militare, a omorî pe ofițeri și a părăsi frontul”⁴⁵, iar sentințele fuseseră comunicate tuturor diviziilor pentru a fi aduse la cunoștința trupelor sub arme.

La Divizia 16 infanterie, Comandamentul Trupelor din Transilvania solicitase, încă din 8 iunie 1919, Marelui Cartier General trimiterea unui comisar regal, împreună cu toate legile și regulamentele necesare, deoarece divizia raportase că, din cauza acestor lipsuri, curtea marțială nu putea funcționa în mod regulat⁴⁶.

Cu toate aceste repetate solicitări, abia din 5 iulie 1919 Serviciul justiției militare din Marele Cartier General reușise să selecționeze câțiva ofițeri: pe locotenentul (r) Albert Lee și pe sublocotenentul (r) Ion Dumitrescu, pentru curtea marțială a Diviziei 16, respectiv, pe locotenentul (r) Constantin Bălescu, pentru curtea marțială a Diviziei 18, dar ofițerii încă nu se prezentaseră, iar alți ofițeri

licențiați și care să fi fost deja mobilizați nu erau disponibili⁴⁷.

La curtea marțială a Diviziei 16 infanterie situația încadrării părea să fi fost mai bună, de vreme ce aceasta funcționa, încă din 5 iulie, după Codul de justiție militară al armatei române, după cum reiese dintr-o telegramă⁴⁸, datată 20 august 1919, iar încadrarea era următoarea: căpitan Nicolae Negreanu, locotenent Albert Lee și sublocotenent Ion Dumitrescu. La 28 august 1919 personalul acesteia fusese completat cu căpitanul Aurel Bozac, fost auditor (comisar regal, s.n.) în armata austro-ungară, cu locotenentul Vasile Crăciun, magistrat stagiar, și cu sublocotenentii Alexandru Țandru, Emil Furcaș și Valeriu Simonetti, toți trei studenți la drept⁴⁹.

Cu toate acestea, se pare că rezultatele concrete întârziu să apară, de vreme ce, prin „Telegrama nr. 876”, din 7 octombrie 1919, șeful secției Justiție Militară din Marele Cartier General se adresa comandantului Diviziei 16 infanterie, atenționându-l asupra nedestoiniciei personalului curții marțiale a diviziei sale, din cauza căreia: „mulți pungași sunt pe punctul de a scăpa de pedeapsă”⁵⁰.

În contextul în care, la 20 iulie 1919, începuse ofensiva Armatei Roșii ungare, care reușise să dezvolte mai multe capete de pod pe malul răsăritean al Tisei, Comandamentul Trupelor din Transilvania înainta Marelui Cartier General, prin „Telegrama nr. 8152”, din 22 iulie 1919, raportul nr. 778 al generalului Dănilă Papp, referitor la situația Diviziei 18 infanterie, unde nu domnea cea mai bună stare de spirit: „(...) infanteria acestei divizii este complect demoralizată”⁵¹.

„Peste aceste trupe a trecut vântul revoluției, motiva⁵² generalul Dănilă Papp, încercând să explice superiorilor cauzele acestei stări, distrugând și ultima rămășiță de disciplină din sufletul lor”. Printre alte cauze care generaseră acea atitudine a trupelor, generalul Dănilă Papp a mai invocat lipsa timpului necesar pentru organizare și instrucție, după încheierea procesului de recrutare în regimente, trupele diviziei fiind aduse direct pe front, starea de oboseală a acestora, având în vedere că ardelenii erau în război de cinci ani, precum și lipsa unei motivații adecvate, prin faptul că regimentele diviziei acționau la vest de Tisa, „o regiune ce știu (soldații, s.n.) că nu va aparține lor”⁵³.

Nu în ultimul rând, comandantul Diviziei 18 infanterie menționa că, într-o mare măsură, a contribuit și faptul că, până la data întocmirii raportului, 22 iulie 1919, nici măcar un caz de indisciplină nu fusese adus în fața curții marțiale a diviziei, care primise interdicție să judece după legile ungurești, iar personal care să cunoască legile și procedurile din Vechiul Regat nu sosise până în acel moment.

Situația disciplinară a trupelor din componerea diviziilor ardeleno pare să îngrijoreze Marele Cartier General, sau cel puțin așa poate fi interpretat „Ordinul nr. 9732”, din 24 iulie 1919. Aflat în inspecția trupelor din Transilvania, generalul Constantin Prezan a ordonat telegrafic Corpului II Armată să se trimită imediat diviziilor ardeleno patru substituiți de comisari regali, „dintre magistrații pricepuți, energici și cu experiență”⁵⁴, fiindcă în lipsa unui personal competent, curțile marțiale ale celor două divizii nu puteau funcționa.

„Nu se poate pedepsi cum se cuvine, este consemnat în telegrama⁵⁵ prin care a fost transmis ordinul, numeroasele cazuri de abateri de la datorie, furt, fugă de pe front, indisciplină, dezertări etc., care abundă în aceste divizii”. Conform precizărilor din ordin, Corpul 2 Armată urma să selecționeze ofițerii în aceeași zi, conform criteriilor precizate, dintre magistrații curților marțiale ale diviziilor din subordine, aceștia urmând să plece la unitățile destinate chiar în ziua următoare.

Suntem nevoiți să precizăm că nu toate unitățile ardeleno au manifestat un spirit combativ scăzut și o stare disciplinară precară. Una dintre unitățile cu trupe recrutate exclusiv în Ardeal care făcea notă discordantă era Regimentul „Beiuș”, format exclusiv din moși, voluntari provenind din zona Brad, Baia de Criș, Câmpeni, Abrud și Hălmagiu⁵⁶.

La 18 iunie 1919, generalul Ștefan Panaitescu, șeful de stat major al Comandamentului Trupelor din Transilvania, raporta telegrafic Marelui Cartier General prestația regimentului în luptele de pe Tisa: „(...) Regimentul «Beiuș» s-a comportat foarte bine în operațiunile pe care le-a executat (...). A luat parte la atacurile de la Csucs-Borossebes-Ocsod și s-a ilustrat în special la atacurile de la capul de pod de la Szolnok unde, susținut de bateria Beiuș (e nominalizată bateria regimentului, s.n.) a învâluit și atacat flancul stâng al inamicului care era susținut de numeroasa artilerie așezată pe ambele maluri ale

Tisei. În acest atac Regimentul «Beiuș» a înaintat sub focurile inamicului în perfectă ordine fără a se opri 6 km pe un teren net (a se citi deschis, s.n.) până la baionetă. Din trupele inamice n-au mai scăpat decât acei care aveau căruțe la îndemână”⁵⁷.

O posibilă explicație a acestei diferențe de atitudine pare să fi fost, pe lângă o instrucție adecvată, pregătirea morală a trupei. Înaintea plecării la luptă, au fost adunați la biserica ortodoxă din Țebea pentru depunerea jurământului, cu drapelul regimentului înfipt pe mormântul lui Avram Iancu. Acolo, colonelul Gheorghe Rasoviceanu, comandantul Regimentului 9 vânători, le-a vorbit astfel: „Ostași, grăiesc vouă astăzi sub gorunul lui Horia martirul, în fața mormântului lui Avram Iancu, al munților fost rege. Grăiesc vouă astăzi în marele ceas, în supremul ceas al mântuirii Neamului nostru. Și zic vouă: cutremure-se toate mădularile voastre în fața memoriei tuturor acelora cari în lungul veacurilor au înălbit cu oasele lor moșia neamului în lung și în lat să ajungem unde suntem și ce suntem. Fiți mândri că soarta tot pe voi, Moșilor, v-a hotărât să fiți primii din tot Ardealul, cari să faceți legământul de credință și de jertfă pentru scumpa noastră Patrie (...)”⁵⁸.

Regimentul se formase la Brad, în mijlocul regimentelor 9 și 10 vânători, și a intrat, încă de la început, în componerea Brigăzii 4 vânători, luând parte la toate exercițiile, marșurile și manevrele de zi și de noapte, alături de aceștia, care se pare că au influențat atât moralul trupei, cât și al ofițerilor⁵⁹, considerați de Comandamentul Trupelor din Transilvania a fi fost foarte buni. De altfel, generalul Ștefan Panaitescu raporta că, în perioada de 40 de zile cât au stat în contact direct cu vânătorii, între ofițerii și trupa Regimentului „Beiuș” a domnit cea mai desăvârșită armonie.

Concluzii

Din expunerea cronologică a demersurilor care au legătură cu acest subiect, reiese că, la momentul emiterii celor două acte normative, „Decretul-Lege nr. 345”, din 25 ianuarie/2 februarie 1919, respectiv, „Decizia nr. 40”, din 26 ianuarie/3 februarie 1919, Consiliul Dirigent publicase deja „Decretul I”, prin care legislația ungară, legile, ordonanțele, regulamentele și statutele legale emise înainte de 18 octombrie 1918 rămăseseră provizoriu în vigoare.

Cu toate acestea, nu se poate susține ideea că, în momentul elaborării proiectelor celor două

acte normative, ministrul de război, generalul Arthur Văitoianu, ar fi fost la curent cu modul de administrare a justiției militare în diviziile ardelenne, mai ales că raportul generalului Ioan Boeriu, adresat Ministerului de Război, deși datat 18 februarie 1919, fusese înregistrat la Ministerul de Război abia în data de 3 martie 1919, cu nr. 7095.

De asemenea, nimic nu ne îndreptățește să susținem ipoteza conform căreia, în situația în care ar fi cunoscut aceste aspecte, generalul Arthur Văitoianu ar fi adoptat un alt curs decât cel în care, începând cu data de 24 ianuarie/6 februarie 1919, toate regulamentele și toate legile românești cu caracter militar au devenit aplicabile și unităților din componerea diviziilor ardelenne.

Sistemul greoi de aplicare a unei justiții militare comune în cele două entități care formau Comandamentul Trupelor din Transilvania, și ne referim, aici, la trupele regulate din Vechiul Regat, și la diviziile ardelenne din corpurile 6 și 7 armată, a avut un impact vizibil asupra stării disciplinare din unele unități ale acestora din urmă.

Slab echipate, cu o încadrare redusă a corpului ofițeresc, aspect care se regăsea mai pregnant în nivelul precar de disciplină, dar mai presus de toate, cu trupa marcată de anii lungi de război și atinse de vântul revoluției bolșevice, unele dintre aceste unități nu au confirmat, fiind retrase de pe front pentru a parcurge o perioadă de instrucție, în care au fost folosite la paza unor obiective, precum și la alte activități preponderent administrative.

Trebuie menționat că, în iunie 1919, în vederea restabilirii ordinii și disciplinei militare, au fost luate și alt gen de măsuri, pe lângă atenționarea comandanților de divizii. Astfel, la Divizia 16 infanterie s-a dispus măsura destituirii tuturor celor patru comandanți ai regimentelor de infanterie, coloneii Pompert Bersan, Carol Divisioli, Adolf Reiner și Henrich Brandsch, care au fost înlocuiți cu ofițeri din structurile armatei române din Vechiul Regat⁶⁰.

În mod evident, Comandamentul Trupelor din Transilvania lega direct starea disciplinară a trupelor de nefuncționarea în parametri firești a justiției militare, datorată legislației neunitare și lipsei personalului specializat, avocați ori magistrați de profesie, disponibili pentru a încadra curțile marțiale.

În documentarea prezentului material, am întâlnit numeroase cereri de demobilizare din

partea unor ofițeri în rezervă, magistrați ori avocați în viața civilă, care invocau diverse motive pentru a fi lăsați la vatră, solicitând chiar înlocuirea cu alți magistrați care nu fuseseră încă chemați la mobilizare ori care propuneau un sistem de rotație la mobilizarea magistraților.

De altfel, chiar Ministerul de Justiție era rezervat în a încuviința mobilizarea magistraților, din cauza multitudinii problemelor cu care se confruntau și a reformelor economice, sociale și legislative aflate în derulare, astfel încât, la solicitările repetate ale Marelui Cartier General în acest sens, răspundea, de obicei, negativ: „am stăruit la Ministerul de Justiție în a ne pune la dispoziție un număr de 10 magistrați, ofițeri de rezervă, absolut necesari pentru complectarea curților marțiale din zona de operații, raporta generalul Gheorghe Cereșeanu, [dar] mi s-a răspuns de domnul secretar general că din cauza birourilor exproprieri, despăgubiri și electorale, nu poate să aibă niciun magistrat disponibil pentru justiția militară”⁶¹.

Despre diferențele legislative pe care le-am prezentat, subscriem ideii că acestea au făcut parte dintr-un proces firesc, asumat, considerăm noi, de marii oameni politici ai vremii de pe ambele părți ale Carpaților: „(...) O înlăturare bruscă a legilor și instituțiilor de drept, ce se aflau în teritoriile alipite, n-ar fi contribuit la unirea sufletească, pe care o dorește oricare patriot bun, și nici nu s-ar fi putut realiza fără mari dificultăți. Era deci inevitabil ca, pentru un timp de tranziție (...), să rămână în vigoare legile care dominau în provinciile alipite înainte de anul 1919”⁶².

Dispute pe teme de legislație între Ardeal și Vechiul Regat au mai fost; am putea cita în acest sens refuzul barourilor ardelenne de a accepta, printre membrii, avocați din Vechiul Regat, din cauza diferențelor de pregătire universitară dintre cele două categorii ale aceleiași bresle, motivul fiind acela că avocații din Vechiul Regat puteau profesa după facultate, pe când omologii lor ardeleni trebuiau să aibă, pe lângă titlul de doctor în drept, și un număr de ani de practică⁶³.

Diferențele legislative nu au fost soluționate nici chiar după adoptarea, în anul 1923, a noii Constituții⁶⁴, care, la art. 137 prevedea: „Se vor revizui toate codurile și legile existente în diferite părți ale statului român spre a se pune în armonie cu Constituțiunea de față și a asigura unitatea legislativă. Până atunci ele rămân în vigoare”. Abia

în anul 1938, ca urmare a procesului de reformare a justiției și a legislației aferente, se poate vorbi despre unificare juridică, legislativă, administrativă și judiciară a noilor provincii în România⁶⁵.

Cât despre unitățile de voluntari ardeleni, câțiva ani mai târziu, generalul Henri Cihoski scria⁶⁶ că, la serbările prilejuate de ceremonia de încoronare de la Alba Iulia, generalul Dănilă Papp a prezentat Divizia 18 „în așa condițiuni”, încât a fost decorat cu Ordinul „Coroana României”, în grad de mare ofițer.

NOTE:

1 Cristina Rotaru-Radu, „Unificarea legislației penale după Marea Unire din 1918”, *Conferința națională „Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire”*, Facultatea de Drept a Universității din București, 22-23 noiembrie 2018, https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/conferinta/brosura%20conferinta%20100%20de%20ani%20update.pdf, accesat la 10.05.2021.

2 Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 77.

3 *** *Istoria infanteriei române*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1985, vol. II, p. 149.

4 Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op.cit.*, p. 132.

5 *Ibidem*, p. 91.

6 *Ibidem*, p. 102.

7 *Ibidem*, p. 131.

8 *Ibidem*, p. 149.

9 *Ibidem*.

10 Mihail E. Ionescu, coordonator, *Români în Marele Război: anul 1915. Documente, impresii, mărturii*, Editura Militară, București, 2015, p. 227.

11 *Ibidem*, p. 228.

12 *Ibidem*, p. 256.

13 *Ibidem*, p. 229.

14 Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op.cit.*, p. 154.

15 *** *Monitorul Oficial*, nr. 243, 26 ianuarie 1919, p. 4784.

16 *Ibidem*.

17 Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Editura Meteor Publishing, București, 2014, p. 345.

18 Cornel Țucă, Laurențiu Batin, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din fosta armată austro-ungară*, Editura Ethnologia, Baia Mare, 2018, p. 35.

19 Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op.cit.*, p. 156.

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*.

22 [AMNR], *fond microfilme*, Ministerul de Război, Secția a III-a justiție, FII.5.1852, dosar nr. 20, f. 453-454.

23 *Ibidem*, f. 453.

24 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 118.

25 *Ibidem*, f. 327.

26 [AMNR], *fond microfilme*, Ministerul de Război, Secția a III-a justiție, FII.5.1852, dosar nr. 20, f. 450.

27 *** *Gazeta Oficială*, nr. 6, din 14/27 ianuarie 1919, p. 1.

28 *** *Gazeta Oficială*, nr. 16, din 27 februarie/12 martie 1919, p. 3.

29 Teritoriul Comitatului Solnoc-Dăbâca este actualmente împărțit între județele Cluj (centrul și sudul, cu orașul Dej), Maramureș (nordul), Bistrița-Năsăud (estul) și Sălaj (vestul), https://ro.wikipedia.org/wiki/Comitatul_Solnoc-D%C4%83b%C3%A2ca, accesat la 07.05.2021.

30 [AMNR], *Biblioteca arhivistică*, crt. 1390, f. 147.

31 [AMNR], *fond microfilme*, Ministerul de Război, Secția a III-a justiție, FII 5.1852, ds. 49, f. 453.

32 *Ibidem*.

33 *** *Monitorul Oficial*, nr. 127, 29 august 1918, pp. 2040-2041.

34 [AMNR], *fond microfilme*, Ministerul de Război, Secția a III-a justiție, FII 5.1852, ds. nr. 49, f. 453v.

35 *Ibidem*, f. 450.

36 *** *Gazeta Oficială*, nr. 31-35, din 25-31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919, p. 5.

37 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 118.

38 *Ibidem*, f. 57.

39 *Ibidem*, f. 72.

40 *Ibidem*, f. 73

41 *Ibidem*, f. 59-61.

42 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 59-61.

43 *Ibidem*, crt. 2568, f. 149.

44 *Ibidem*, crt. 2568, f. 172.

45 *Ibidem*, crt. 3215, f. 88.

46 *Ibidem*, crt. 2568, f. 126.

47 *Ibidem*, crt. 2568, f. 174.

48 *Ibidem*, crt. 2568, f. 299.

49 *Ibidem*, crt. 2568, f. 332.

50 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, Secția Justiție, dosar crt. 2568, f. 584.

51 *Ibidem*, dosar crt. 1990, f. 308.

52 *Ibidem*, dosar crt. 1990, f. 308.

53 *Ibidem*, dosar crt. 1990, f. 308v.

54 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, Secția Adjutantură, dosar crt. 3215, f. 122.

55 *Ibidem*, dosar crt. 3215, f. 123.

56 http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Regimentul_de_voluntari_Horea, accesat la 09.05.2021.

57 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 111.

58 http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Regimentul_de_voluntari_Horea, accesat la 09.05.2021.

59 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 112.

60 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990, f. 099.

61 [AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 2568, f. 185v.

62 Cristina Rotaru-Radu, cuvânt-înainte la lucrarea *Unificarea legislației penale după Marea Unire din 1918*, Editura Universul Juridic, București, 2018, apud. Corneliu Chiseliță, Cuvânt-înainte la „I. Tanoviceanu – Tratat de Drept și procedură penală, Tip. Curierul Judiciar, vol. IV”, p. 12.

63 Vasile Stăncescu, „Avocații din Regat și avocații din Ardeal”, *Curierul justiției militare*, 15 martie 1922, în [AMNR], *Biblioteca arhivistică*, crt. 1390, f. 180.

64 http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517, accesat la 07.05.2021.

65 <https://www.unbr.ro/unificarea-si-integrarea-juridica-a-romaniei-consecinta-a-actului-de-la-1-decembrie-1918-cu-privire-speciala-asupra-transilvaniei-alocutiune-sustinuta-de-dl-prof-univ-dr-ioan-santai-la-alba-iul/>, accesat la 07.05.2021.

66 [AMNR], *fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii Bătrâni*, litera P, general Papp, dosar 68, f. 10.

BIBLIOGRAFIE

*** *Istoria infanteriei române*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1985.

*** *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918*, Culegere de articole realizate de audienții INJ și auditorii INM, Editura Universul Juridic, București, 2018.

Ionescu Mihail E., (coordonator), *Români în Marele Război: anul 1915. Documente, impresii, mărturii*, Editura Militară, București, 2015.

Preda Dumitru, Alexandrescu Vasile, Prodan Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

Rotaru-Radu Cristina, „Unificarea legislației penale după Marea Unire din 1918”, *Conferința națională „Dreptul românesc la 100 de ani de la Marea Unire”*, Facultatea de Drept a Universității din București, 22-23 noiembrie 2018, https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/conferinta/brosura%20conferinta%20100%20de%20ani%20update.pdf

Rotaru-Radu Cristina, „Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918”, Culegere de articole realizate de audienții INJ, Editura Universul Juridic, București, 2018.

Torrey Glenn E., *România în Primul Război Mondial*, Editura Meteor Publishing, București, 2014.

Țucă Cornel, Batin Laurențiu, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din fosta armată austro-ungară*, Editura Ethnologia, Baia Mare, 2018.

*** *Gazeta Oficială* nr. 6, din 14/27 ianuarie 1919.

*** *Gazeta Oficială*, nr. 31-35, din 25-31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919.

*** *Monitorul Oficial*, nr. 243, 26 ianuarie 1919.

*** *Monitorul Oficial*, nr. 127, 29 august 1918.

[AMNR], *fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii Bătrâni*, litera P, general Papp, dosar 68.

[AMNR], *fond microfilme*, Ministerul de Război, Secția a III-a justiție, FII.5.1852, dosar nr. 20.

[AMNR], *fond Marele Cartier General*, crt. 1990.

[AMNR], *fond Marele Cartier General*, Secția Justiție, dosar crt. 2568.

[AMNR], *fond Marele Cartier General*, Secția Adjutantură, dosar crt. 3215.

http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Regimentul_de_voluntari_Horea

http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517, accesat la 07.05.2021.

https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/conferinta/brosura%20conferinta%20100%20de%20ani%20update.pdf

https://ro.wikipedia.org/wiki/Comitatul_Solnoc-D%C4%83b%C3%A2ca

<https://www.unbr.ro/unificarea-si-integrarea-juridica-a-romaniei-consecinta-a-actului-de-la-1-decembrie-1918-cu-privire-speciala-asupra-transilvaniei-alocutiune-sustinuta-de-dl-prof-univ-dr-ioan-santai-la-alba-iul/>